

ΠΕΡΙ ΝΑΡΘΗΚΟΣ

(Ferula communis L.).

Ἡ νάρθηξ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Σκιαδοφόρων, ὑπάγεται εἰς τὰ κοινοβιοῦντα φυτὰ, διότι οὐδέποτε φύεται μεμονωμένος, ἀλλὰ πάντοτε σχηματίζων βυβάδας μικράς, ἢ μεγάλας ἐν ἱκανῷ ἀριθμῷ ἀτόμων· ἐπιζητεῖ ἐπιθαλάσσια μέρη, ἰδίως ὅμως ἀκρωτήρια, χερσονήσους καὶ νήσους. Ἐν Ἀττικῇ φύεται ἀφθόνως ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν Πειραιᾶ χερσονησιδίου Μουνυχίας καὶ ἐπὶ τῶν νησιδίων Ράρτι, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, ἀλλὰ πολὺ συχνότερον ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἰδίως ἐπὶ τῆς Ἀμοργοῦ καὶ Κρήτης. Ἡ νάρθηξ ἀνήκει ἰδίᾳ εἰς τὴν γλωρίδα τῶν περὶ τὴν μεσόγειον χωρῶν, εὐρίσκεται καὶ ἐν τῇ νοτιῇ Ἰταλίᾳ, τῇ νοτιῇ Ἰσπανίᾳ, τῇ Πορτογαλίᾳ, βορείῳ Ἀφρικῇ καὶ μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Ἡ ρίζα τοῦ νάρθηκος εἶνε πολυετής, λίαν δὲ πρωΐως (τὸ βροχύτερον κατὰ Φεβρουάριον μεσοῦντα) ἀναπτύσσεται ἐκ τοῦ ἱκανῶς ὀγκώδους ριζώματος μεγάλη δέσμη μεγάλων καὶ λεπτῶς διαμεμερισμένων φύλλων, καὶ μετ' ὀλίγον τὸ ἀνθοφόρον στέλεχος μετὰ τσαυτῆς ταχύτητος, ὥστε ἡ ὀλικὴ ἀνάπτυξις τοῦ νάρθηκος περατοῦται ἤδη κατὰ Ἀπρίλιον μεσοῦντα, καὶ τότε ἤδη ἀνοίγουσι τὰ χρυσοκίτρινα ἄνθη ἐν τοῖς πολυακρίθμοις σκιαδίοις. Εἶνε δὲ ταῦτα τὸ συνεντευκτῆριον καὶ ἡ παλαιστρα ἀπειραριθμῶν ἐντόμων, μάλιστα διπτέρων, μικρῶν ὑμενοπτέρων καὶ κολεοπτέρων, (λ. γ. εἰδῶν *Cistela*, *Meligethes*, *Dasytes*, μικρῶν μακροκέρων κλ.), ἅτινα συνάγονται ἀφθόνως, ἵνα συντελέσωσι καὶ ἐπιταχύνωσι τὸ ἔργον τῆς γονιμοποιήσεως, διότι ὁ χρόνος τῆς ἀνθήσεως εἶνε λίαν βραχύς καὶ διαρκεῖ τὰ πολὺ 15 ἡμέρας· ταχέως ἐξογκοῦνται αἱ ὠθηκαὶ καὶ μέχρι μεσοῦντος Μαΐου ἡ ἀρχομένη Ἰουνίου ὠριμάζουσι οἱ καρποί. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄρχονται νὰ μαραίνωνται τὰ φύλλα διαρκούσης τῆς ἀπανθήσεως, καὶ μετ' ὀλίγον ξηραίνονται· ἄφ' οὗ δὲ ὠριμάσωσιν οἱ καρποί, ξηραίνονται ταχέως καὶ τὰ στελέχη. Ταῦτα δὲ γίνονται ταχέως μετὰ ταῦτα λεία τῶν σφραγῶς πνεόντων ἐτησίων (μελίτερμια), οἵτινες ἐκρρίζουσι καὶ συμπαρασύρουσιν αὐτὰ οὕτως, ὥστε ἐν τῷ τέλει τοῦ θέρους ἔχει ἐξαλειφθῆ πᾶν ἔγχος τῆς γιγαντιαίας ταύτης βλαστήσεως. Καὶ πράγματι εἶνε αὕτη ἐκ τῶν μεγαλοπρεπεστέρων φαινομένων ἐν τῷ φυτικῷ κόσμῳ, διότι τὰ ἀνθοφόρα στελέχη αὐξάνονται, ἢ οὕτως εἶπεῖν ἐξορμῶσιν ἐν βραχεῖ διαστήματι δύο μόλις μηνῶν εἰς ὕψος 3 — 4 μ. καὶ ἔχουσιν ἐν τῇ βάσει αὐτῶν διάμετρον 8 — 12 ἑκατοστομέτρων. Ἡ νάρθηξ εἶνε ὡς ἐκ τούτου κατὰ τὸν χρόνον τῆς πλήρους ἀναπτύξεως αὐτοῦ μεγαλοπρεπῆς καὶ εὐκοσμοῦ φυτικῆ μορφῆ, τὰ δὲ ἀνοῦντα φυτὰ ἐμποιοῦσι λίαν μαγευτικὴν καὶ ἐπιβάλλουσαν ἐντύπωσιν διὰ τῆς πολυελαιοειδοῦς διακλαδώσεως αὐτῶν, κατ' ἐξοχὴν ὅταν φύωνται κατ' ὁμά-

δας ἐπὶ λόφον τινὸς ἢ ἀκρωτηρίου καὶ παρατηρούμενα μακρόθεν ἔχουσιν ὡς βάθος τὴν κυανομέλαιναν θάλασσαν ἢ τὸν ὁμοίως κυανοῦν νότιον οὐρανόν. Ἔνα συλλάβητις ἔνοιαν τῶν κολοσσιαίων διαστημάτων τοῦ φυτοῦ ἡμῶν, ἀνακοινοῦμεν ἐνταῦθα τὰ μέτρα τὰ ληφθέντα ἐξ ἀνθοφόρου στελέχους, ἕπερ φυλάσσεται ἐν τῷ φυτολογικῷ μουσεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀνήκει εἰς τὰ μεγαλεῖτερα οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὰ μέγιστα δείγματα.

Τὸ ὅλον ὕψος τοῦ στελέχους τούτου εἶνε 3,10 μ.

Ἐκ τούτων ὑπάγονται εἰς τὸ κάτω μεσογόνιον 0,26 μ.
 εἰς τὸ δευτέρον » 0,42 μ.
 εἰς τὸ τρίτον καὶ μακρότατον » 0,44 μ.
 εἰς τὸ τέταρτον » 0,38 μ.
 εἰς τὸ πέμπτον » 0,23 μ.
 εἰς τὴν κυρίως ἀνθοθεσίαν 1,37 μ.

Ἡ περιφέρεια τοῦ μίσχου ἐν τῷ κατωτέρῳ καὶ μεγαλειτέρῳ μεσογόνιῳ μετρουθεῖσα εἶνε 0,21 μ., κατὰ δὲ τὸ πέμπτον μεσογόνιον ἔτι 0,15 μ. Τὸ στέλεχος φέρει 18 κλάδους σχεδὸν ἰσομήκεις, ὧν οἱ κατώτεροι εἶνε οἱ σχετικῶς μακρότεροι, ἦτοι 0,50 μ.· τρεῖς ἐξ αὐτῶν ἐκφύονται κατ' ἐναλλαγὴν ἐκ τῶν μασχαλῶν τῶν φύλλων τῶν ἀνωτάτων μεσογόνιων καὶ οἱ λοιποὶ 15 ἀποτελοῦσι τὴν κυρίαν ἀνθοθεσίαν, ἥτις σχηματίζεται δίκην ἀνθήλης, καὶ εἶνε συχνάκις τόσον πλησίον ἀλλήλων, ὥστε ἐνίοτε ἀποτελοῦσι σπονδύλους. Ἐκαστος πρωτεύων κλάδος φέρει 4 — 7 κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως 5 σκιαδάς οὕτως, ὥστε ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν σκιαδῶν ἔφθανεν ἐν τῷ δείγματι ἡμῶν εἰς 30 περίπου. Αἱ μέγιστα σκιαδῆς (εἶνε δὲ αὗται αἱ μεσαῖαι ἢ ἐπάκριοι σκιαδῆς ἐκάστου κλάδου) ἔχουσι πλάτος 0,25 μ. καὶ ὕψος 0,10. Ἐκάστη δὲ σκιας φέρει 25 — 40 σκιαδία, καὶ τούτων ἕκαστον 12 — 24 ἄνθη. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν ἐπὶ ἐκάστου σκιαδίου κατὰ μέσον ὄρον 15 ἄνθη καὶ ἐπὶ ἐκάστης σκιαδῆς μόνον 35 σκιαδία, ἔχομεν διὰ τὸν ἡμέτερον νάρθηκα τὸν σημαντικὸν ἀριθμὸν 2,700 σκιαδίων μετὰ 40,500 ἀνθῶν· ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος εἶνε βεβαίως κατώτερος τῆς πραγματικότητος, δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶσι νάρθηκες μετὰ 50 — 60 χιλιάδ. ἀνθῶν.

Τὸ στέλεχος τοῦ νάρθηκος εἶνε πλήρες πυκνῆς λευκῆς ἐντερειώνης, καὶ ἐπειδὴ ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξυλῶδες σῶμα εἰσὶ λίαν πυκνὰ καὶ στερεὰ, τὸ στέλεχος εἶνε ἐν ξηρᾷ καταστάσει μ' ὄλην τὴν ἐλαφρότητά του σχετικῶς λίαν ἀνθεκτικόν. Ὁλον τὸ ἄνω περιγραφεὲν στέλεχος τοῦ ἀθηναϊκοῦ Μουσείου ἔλκει βάρους μόνον 2,018 χιλιογράμμων. Σημειώτερον, ὅτι τὸ ρίζωμα τοῦ νάρθηκος δὲν φέρει κατὰ πᾶν ἔτος ἀνθοφόρον στέλεχος καὶ καρποῦς, ἀλλὰ μόνον κατὰ πᾶν 2ον ἢ 3ον ἔτος, ὡς παρατηρήσαμεν τοῦτο ἐν Μουνυχίᾳ καὶ ἐν καλλιεργημένοις φυτοῖς. Ἴσως εἶνε τοῦτο γενικώτερον, ἀλλὰ ἐλλείπουσιν ἡμῖν τὰ σχετικὰ δι-

δόμενα ἐξ ἄλλων μερῶν. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι καὶ εἰς τὸν νόρθηκα ἐπικρατεῖ περιοδικότης τις, ὡς εἰς διάφορα ἄλλα φυτὰ τῆς χλωρίδος ἡμῶν, ὡς π. χ. εἰς τὴν ἐλάτην (*Abies Apollinis*), εἰς τὴν ἐλαίαν (*Olea europaea*) κτλ. Ἐν τῇ ἐλαίᾳ εἶνε γενικός κανὼν, ὥστε κατ'ἐναλλαγὴν νὰ φέρῃ τὸ ἐν ἑτος καρπὸς ἀφθόνους (ἢ καλῆ χροιά) καὶ τὸ ἐπόμενον ὀλίγους μόνον ἢ παντελῶς.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τὸν νόρθηκα καλῶς, καὶ μνημονεύουσιν αὐτοῦ πλεονάκις ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν. Ὁ Θεόφραστος τὸν περιγράφει λίαν ἀκριβῶς καὶ κατ'ἐξαιρέσιν διὰ μακρῶν (Φυτ. ἱστ. VI, 2, 7—8). Τὸν παραβάλλει πρὸς τούτοις πρὸς ἄλλα φυτὰ καὶ οὕτω χρησιμεύει αὐτῷ ὡς τύπος ἰδίας μορφῆς φυτοῦ, ἅτινα *ναρθηκώδη* καλεῖ, καὶ εἰς ἃ ὑπάγει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ μεγαλειτέρα σκιαδοφόρα, ἅτινα εἰσὶ τὰ ἐξῆς: Μάραθρον (*Foeniculum officinale* All.), Ἴππομάραθρον (*Hippomarathrum cristatum*), Ναρθηκία (*Ferulago nodosa* L.), Μυοφόνον (ἄμφιβολον σκιαδοφόρον), Ἄνηθον (*Anethum graveolens* L.), Σίλφιον (*Thapsia sylphium* Viv ?), Μαγύδασις (*Athamantia densa* Boiss. et Oroph.), Θυσία (*Thapsia garganica* L.), καὶ ἦττον ἐπιτυχῶς τὸν Πάπυρον (*Cyperus Papyrus* L.), ἕνεκα ὁμοιότητός τινος ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ στελέχους.

Κύριον δὲ τῶν σκιαδοφόρων χαρακτηριστικὸν εὗρισκον ὁ Θεόφραστος ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν καρπῶν, καὶ τὰ ἐκάλεε διὰ τοῦτο *Γυμνοσπέρματα* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ *Ἐπαγγειοσπέρματα* τὰ ἔχοντα κάψα ὡς καρποὺς, οἷα ὁ μήκων, τὸ σήσαμον κτλ. Καὶ ἀλλαχῶς δὲ ἀναφέρει δις τὸ ἄνηθον καὶ μάραθρον ὡς γυμνοσπέρματα, συγχρόνως ὁμοῦ καὶ ἄλλα τρία σκιαδοφόρα, ἧτοι τὸ κορίανθρον (*Coriandrum sativum* L.), τὸ ἀννηθρον (*Pimpinella Anisum* L.) καὶ τὸ κύμινον (*Cuminum Cyminum* L.). Οὕτω δὲ ὤριεν ὁ Θεόφραστος, λαμβάνων ὑπ'ὄψιν τὸ σύνολον τῶν ἰδιοτήτων (*Habitus*—*σχῆμα*) καὶ τὰ διάφορα γενεῖα γνωρίσματα τῶν φυτῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον εὐπτόχως καὶ ἄλλους φυσικοὺς τύπους φυτῶν, οἷον τὰ Μηκωνικά (*Papaveraceae*), Βλασηνῆα (*Cupuliferae*), Κωνοφόρα (*Coniferae*), Σιτηρὰ (*Gramineae*), Κλοβοανθῆ (*Papilionaceae*), κτλ. [Πρόβλ. Φυσ. ἱστ. VI, 1, 4· 2, 8· 3, 1· 3, 7· IX, 9, 6]. Καὶ τὴν μεγάλην δὲ αὐξήσιν τοῦ νόρθηκος ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος (VI, 2, 7) λέγων· «ὁ μὲν νόρθηξ γίνεται μέγας σφόδρα»· τοῦτο δὲ παρετήρησε καὶ ὁ Διοσκοριδῆς, ὅστις λέγει (M. m. III, 84) «νάρθηξ κανλὸρ ἀναφέρει τριπλήχην πολλάκις».

Ἔτι γνωστὸν ὁ νόρθηξ εἶναι ὁπωσδήποτε σπουδαῖος ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ. Ἡ ἐντεριώνη φλέγεται εὐκόλως καὶ διατελεῖ διατηροῦσα τὸ πῦρ ἐντός τοῦ ξηροῦ καυλοῦ· δηλ. δύναται νὰ μείνῃ τοῦτο ἐπὶ πολὺ χωρὶς νὰ καύσῃ, ἢ καταστρέψῃ τὸ ἐξωτερικὸν ξυλῶδες μέρος, ἔτι ἐκ τού-

του ἰδικζόντως εἶνε κατάλληλος ὁ νόρθηξ ἵνα μετενεχθῇ καὶ μεταδοθῇ δι' αὐτοῦ τὸ πῦρ. Ἦδη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Τουρνεφορτίου ἦτο γνωστὴ ἡ ἰδιότης αὕτη εἰς τοὺς ναυτικούς τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀρχιπελάγους, καὶ μετεχειρίζοντο οὗτοι τοὺς ξηροὺς καυλοὺς τοῦ νόρθηκος πρὸς ἑναυσιν πυρᾶς καὶ τοὺς συνῆγον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον¹. Οὕτως ἐξηγεῖται διὰ τί ὁ Προμηθεὺς, ὅταν ἔκλεψε τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ Διὸς, τὸ ἔφερεν ὡς δῶρον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐν κοίλῳ νόρθηκι, ὡς λέγει ὁ Ἡσίοδος·

Κρύψε δὲ πῦρ τὸ μὲν αὐτὶς ἐς καίς Ἰαπετοῖο
ἔκλεψ' ἀνθρώποισι Διὸς πάρα μητιόεντος
ἐν κοίλῳ νόρθηκι, λαθὼν Δία τερπικέρανον.

Καὶ ὁ Δίσχυλος ἐν Προμηθεῖ στιχ. 109·

Ναρθηκοπλήρωτον δὲ θηρώμα· πυρὸς
πηγὴν κλοπαίαν...

Ἐν τῇ πραγματικότητι ὁμοῦς ἦτο ὁ Προμηθεὺς, κατὰ τὸν Διόδωρον, ὁ ἐφευρετὴς τῶν καλουμένων πυρῶν ἧτοι ξυλαρίων, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἵνα διὰ προστριβῆς παραγάγῃ πῦρ, ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσι, ἐδίδαξεν οὗτος τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀνάπτῃ πῦρ, νὰ τὸ διατηρῶσι καὶ νὰ τὸ μεταδώσιν, ἢ δὲ ἐντεριώνη τοῦ νόρθηκος τῷ ἐχρησίμευσεν ὡς εἶδος ἰσκάς. Τὸ μνημονεῦθῃν χωρίον τοῦ Διοδώρου (Διοδ. Σικ. V, 17, 2.) ἔχει ὡς ἐξῆς· «Ἰαπετοῦ δὲ Προμηθεὺς τὸν παραδιδόμενον μὲν ὑπὸ τινῶν μυθογράφων ὅτι τὸ πῦρ κλέψας παρὰ τῶν θεῶν ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις, πρὸς ἀλήθειαν δ' εὐρετὴν τῶν πυρῶν, ἐξ ὧν ἐκκαίετο τὸ πῦρ». Ὁ δὲ Θεόφραστος (Φυτ. ἱστ. V, 9, 6—8) πραγματεύεται ἐν πλάτει τὰ διάφορα εἶδη τῶν ξυλαρίων, τὰ ὁποῖα εἶνε κατάλληλα πρὸς παρασκευὴν πυρῶν. Καὶ πόλις δὲ τις τῆς Αἰτωλίας ἐκαλεῖτο Πυρηνία, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Προμηθεὺς ἐκεῖ πρῶτον ἐπάτησεν, ὅτε ἔφερε τὸ πῦρ εἰς τοῦ οὐρανοῦ (Πρόβλ. Προκ. σχολία εἰς Ἡσίοδ. Ἐργ. καὶ Ἡμέρ.) «Κλέψας ὁ Προμηθεὺς τὸ πῦρ εἰς πόλιν ἦλθεν Αἰτωλίας· ἀφ' οὗ συνέβη τὴν πόλιν κληθῆναι Πυρηνίαν». Το φυτὸν ἡμῶν ἦτο ἱερὸν τῷ Διονύσῳ. Τὸ σύμβολον αὐτοῦ ὁ θύρσοσ οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ῥάβδος ἐκ νόρθηκος περιβεβλημένη διὰ κισσοῦ καὶ οἰνάρων, φέρουσα μόνον ἐπὶ τῆς κορυφῆς κῶνον πεύκης. Οἱ Βάκχοι ἔφερον ὁμοίαν ῥάβδον νόρθηκος, ἐξ οὗ καὶ ναρθηκοφόροι ἐκαλοῦντο, ὅπερ ἦτο συνώνυμον τοῦ θυρσοφόρου (Πρόβλ. Εὐριπίδου Βάκχ. V. 113. 147. 261, κ.έ.), ἐν δὲ τινι γνωστῇ ἀρχαίᾳ παροιμίᾳ ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς· «ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, Βάκχοι δὲ τε παῦροι» (Πλάτ. Φαίδ. 69 καὶ Ἀνθολ. P. X. 106). Ἦτο δὲ λίαν σφῆρ ἢ συνῆθεια αὕτη, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ βλαφθῶσι πολὺ κατὰ τὰς ἔριδας διὰ τῶν ἐλαφρῶν ῥάβδων. Συχνάκις μετεχειρίζοντο

1. Tourn. Voy. du Lev. ed. 8° Lyon, V. 4. p. 241 «nos matelots en firent provision».

τὰς βάρβδους τοῦ νόρθηκος οἱ γέροντες ἵνα στηρίζονται, διότι παρείχον αὐτοῖς ἱκανὴν ὑποστήριξιν καὶ ἦσαν ἐλαφροί, ὡς ἐκ τούτου δὲ κατάλληλοι διὰ τὸ ἀσθενὲς γῆρας, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ἐν τῇ χειρὶ τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐρεθισμένων διὰ τοῦ πάθους ἢ ὑπὸ τοῦ γλυκέος οἴνου μεβαρμηκίων ἦτο ἀκίνδυνον ὄπλον. Ἡ εὐκόλος μεταχειρίσις τῶν βάρβδων τοῦ νόρθηκος καθίσταται ἀπαραίτητος ἐργαλεῖα εἰς τὰς χεῖρας τῶν παιδαγωγῶν, χρησιμεύοντα μᾶλλον ἵνα ἐκφοβίζωσι τοὺς μαθητὰς ἢ ἵνα φέρωσιν αὐτοῖς ἄλγος πραγματικῶς. «Σημειώσαι καὶ τὸ θύρσος πῶς ἐκλήθη νόρθηξ. Θύρσος μὲν γὰρ τῷ φυτῷ τῷ ἀπαλῷ ὄνομα... Ὑστερον δὲ ἐκλήθησαν νόρθηκες, ὅτι ἐχρήσαντο αὐτοῖς οἱ τῶν παιδῶν ἀλείπται καὶ παιδοδιδάσκαλοι πρὸς τὸ πλῆττειν τοὺς νέους». (Σχολ. Εὐριπ. Ὀρ. 1464). Καὶ ὁ Ξενοφῶν δὲ περιγράφων ἐν τῇ *Κύρου παιδείᾳ* χαριέστατα τὰ γυμνάσια καὶ τοὺς ἀγῶνας, μὲνηται ὅτι ὁ Κύρος ὤπλισε τοὺς νεανίας διὰ βάρβδων νόρθηκος. «Εἰς δὲ τὰς δεξιὰς νόρθηκας παχεῖς τοῖς ἡμίσεισιν ἔδωκε κτλ.» Ξενοφ. *Κύρου παιδείας* II, 3.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Νικάνδρου καὶ Διοσκουρίδου βλέπομεν, ὅτι ὁ καυλός, ἡ ἐντεριώνη, ἡ ρίζα καὶ τὰ σπέρματα τοῦ νόρθηκος μειγμένα μετ' ἄλλων φαρμάκων ἐχρησίμευσον ὡς ἱαματικὰ διαφόρων νόσων (αἰμοπυσίας καὶ ριναϊμορροίας) καὶ ὡς ἀντιφάρμακον κατὰ τὴν δηλητηρίασιν ἐκ δῆγματος ἐχιδνῆς, ἢ ἐκ γέσιως τοῦ *κοιλχικοῦ* (*colchicum*). Τὰ φύλλα αὐτοῦ ἐτίθεντο εἰς ἄλμην καὶ ἐτρώγοντο, ὅπως συμβαίνει σήμερον μὲ τὰ φύλλα τοῦ κριτάμου.

Ἐκκοιλωθέντα στελέχη τοῦ νόρθηκος ἐχρησίμευσον ὡς θῆκαι ἢ κυτία πρὸς διαφύλαξιν χειρογράφων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, καθὼς καὶ τὰ ἐκ φύσεως διάτρητα μεσογονία τοῦ καλαμίου, ἅτινα χρησιμοποιοῦνται ἐτι σήμερον ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καθ' ὅμοιον τρόπον. Τοῦτο ἐξάγουεν ἐκ χωρίου τινὸς τοῦ Πλουτάρχου, (Alex. M. C. VIII) ἐν ᾧ ἀναφέρεται, ὅτι ἀντίτυπόν τι τῆς Ἰλιάδος εἶχε πάντοτε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐν τῷ θῆκαι νόρθηκος. ἐκ τῶν τούτου λέγει ὁ Θεόφραστος ὅτι τὸν κρητικὸν δίκταμον (*Origanum Dictamnus* L.) ἐφύλαττον εἰς θῆκας νόρθηκος ἢ καλάμου, ἵνα μὴ χάνη τὸ ἀρώμα του δι' ἐξατμίσεως. (Θεοφρ. Φυτ. ἱστ. IX 16, 2. «Τιθέασιν δὲ τὰς δεσמידας τοῦ δικάτμου ἐν νόρθηκι ἢ καλάμῳ πρὸς τὸ μὴ ἀποπεῖν, ἀσθενέστερον γὰρ ἀποπινεῦσαν»). Ἐν ἐτέρῳ χωρίῳ (Φυτ. αἰτ. V, 6, 4) συνιστᾷ ὁ Θεόφραστος τὴν καλλιέργειαν διαφόρων φυτῶν κολοκυθοειδῶν καὶ εἰς θῆκας (ἐκκοιλωθέντα τμημάτια) νόρθηκος. «Παραπλήσια δὲ τούτοις καὶ τὰ περὶ τοὺς σικύους καὶ τὰς κολοκύντας γινόμενα... Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐν τοῖς ἀγγείοις τιθέμενοι καθάπερ ἐν νόρθηκι καὶ καλυπτῆρσιν».

Ἐξ ἀπάντων τούτων δῆλον γίνεται ὅτι ὁ νόρθηξ εἶνε πασίγνωστος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, κοινότατος καὶ δημοφιλής. Ὀλιγώτερον συμβαί-

νει τοῦτο ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Καὶ τὸ παλαιὸν δὲ ὄνομα νόρθηξ δὲν διατηρήθη ἀπανταχοῦ, ἀλλ' ἐνιαχοῦ μόνον. οὕτω ἐν Κρήτῃ καὶ τισὶ νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους διατηρήθη ἱκανῶς ἀμετάβλητον, διότι καλεῖται νῦν ἀρθηκας ἢ καὶ νόρθηκας ὑπὸ τοῦ λαοῦ (ἀρθηκας καὶ νόρθηκας ἐν Κρήτῃ καὶ Ἀμοργῷ, ἀρθηκας ἐν Πάρῳ, νόρθηκας καὶ ἀρνακας ἐν Κρήτῃ καὶ Λέσβῳ κατὰ τὸν Dr Deffner, καὶ ἀνάρθηκας ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν Sibthorp). Εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ὅμως καλοῦσιν νῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ φυτὸν *μαγκοῦτα*, ὅπερ εἶνε ὄνομα γενικὸν διδόμενον εἰς διάφορα τῶν μεγαλειτέρων σκιαδοφόρων. οὕτω δὲ καλεῖται ἐν Ἀττικῇ ἡ *Thapsia garganica*, L., ἐν Βοιωτίᾳ τὸ κώνειον (*Conium maculatum* L.) ἐν Οἴτῃ τὸ *Chaerophyllum Heldreichii* (Boiss. et Orph. κτλ.) Ἐκ τῶν πολλῶν χρησιμοποισίσεων τοῦ νόρθηκος ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδεμία φαίνεται νῦν γνωστὴ μόνον ἐν ταῖς νήσοις Κρήτῃ καὶ Ἀμοργῷ μεταχειρίζονται ἐξ ὧν γνωρίζομεν τὰ παχύτερα μέρη τοῦ στελέχους πρὸς κατασκευὴν ἐλαφρῶν καὶ χαμηλῶν καθισμάτων, ἅτινα μεταχειρίζονται κατὰ τὰς περιπτώσεις, εἴτε ἵνα καθίστανται εἴτε ὡς ὑποπόδια. Ἐν Ἀμοργῷ, ἐνθα φύεται κατὰ μεγάλα ποσὰ ὁ νόρθηξ ἐν τῷ δῆμῳ Αἰγιαλῆς, συντίθενται τὰ καθίσματα ταῦτα πάντοτε ἰσομεγέθη ἐξ ἐννέα τεμαχίων ἐχόντων μῆκος 0,30μ., στερεομένων κατὰ πρῶτον δύο ἐκ τῶν τεμαχίων ἐπὶ δύο ἰσομήκων δοκῶν ἐκ σκληροῦ ξύλου, χρησιμευουσῶν ὡς βάσεων, εἴτα δὲ ἐπὶ τῶν πρώτων δύο τιθεμένων ἐτέρων τεμαχίων σταυροειδῶς καὶ ἐπὶ τέλους ἀνώτατα πέντε ἄλλων λεπτοτέρων κατὰ τι· αἱ δοκοὶ τῆς πρώτης καὶ τρίτης θέσεως συνδέονται μετὰ δύο ἄλλων μικροτέρων καθέτων πρὸς πλειοτέραν στερεότητα. Αἱ δοκοὶ συνενοῦνται κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας καὶ ὑποῦλλαχού εἶνε ἀνάγκη διὰ μακρῶν ξυλίων ἤλων. Τὰ καθίσματα ταῦτα διακρίνονται διαφερόντως διότι μεθ' ὅλην τὴν ἀξιοθαύμαστον ἐλαφρότητα τῶν ἀντέχουσιν εἰς θλίψιν, καὶ οὐδέποτε προσβάλλονται ὑπὸ τῶν σκολιῶν κατὰ τὴν τῶν κατοίκων διαθεβαίωσιν. Ὅμοια καθίσματα εἰ νόρθηκος εἶδεν ὁ Tournesfort πρὸ 180 ἐτῶν ἐν Ἀμοργῷ καὶ τὰ περιέγραψεν ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ συγγραμμάτι, τὸ ὁποῖον περιέχει θησαυρὸν παρατηρήσεων περὶ τῶν νήσων τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀρχιπελάγους, αἵτινες σήμερον ἐτι μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν παρατηρήσεων τοῦ μεγάλου Γάλλου φυσιοδίφου. Ὅ,τι δὲ ἐναυθία περὶ τοῦ νόρθηκος συνηγάγομεν ὑπάρχει ἐναποτεταμειυμένου κατὰ μέγα μέρος παρὰ τῷ Τουρνεφορτίῳ σκοπὸς ἡμῶν ἦτο κυρίως νὰ ἐξαγάγωμεν τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐκ τῆς λήθης καὶ νὰ τὰς ἐπιβεβαιώσωμεν καὶ συμπληρώσωμεν.

[Μετάφρασις Ο. Α. Ρ.]

Θ. ΔΕ ΧΕΛΔΡΑΪΚ.

1. Προβλ. Heldreich die Nutzpflanzen Griechenlands. Athen, 1862, σ. 40. Ὅτε ὁ συγγραφεὺς ἐν ἔτει 1846 καὶ 1870 περιηγήθη τὴν Κρήτην, εἶδεν ὁμοίωτα τοῖς περιγραφόμενοις ἐκ νόρθηκος κατασκευασμένα καθίσματα.